

Japońskie pojęcie *ie*

Słowa kluczowe: *ie*, Japonia, feudalizm, rodzina, dozoku, kazoku, koseki tohon

Wstęp

Japońskie domy i rodziny od dawna przyrównywane są do „ideału domu”. Wzorzec ten odnosi się zarówno do struktury przestrzennej jak i modelu organizacji rodzinnej¹. Świadomość grupy we współczesnym społeczeństwie japońskim pochodzi z koncepcji *ie*. Entomologicznie nazwa *ie* oznacza angielskie słowo „hearth”, czyli polskie ognisko domowe, życie rodzinne². Jednakże termin ten przekracza znaczenie angielskiego pojęcia „household” lub „family”³. Ważnym aspektem rozumienia tego pojęcia jest japoński kontekst społeczny. Wyjaśnienie powyższego terminu jest konieczne, ponieważ system rodziny *ie* istniał od setek lat i miał ogromny wpływ na kształtowanie się rodziny⁴.

1 Japan Session 67, AAS Annual Meeting, March 25–28, 2010, Philadelphia Marriott Downtown: <https://www.asian-studies.org/absts/2010abst/abstract.asp?panel=67&year=2010&code=2&area=Japan> [dostęp: 02.01.2015]. *Ibidem*.

2 D. Hałasa, *The Concept of Ie in Modern Japanese Society*, Poznań 2005, s. 9–29.

3 *Ibidem*; Zob. *Handbook of Research on Family Business*, Panikkos Poutziouris, Kosmas Smyrniotis, Sanjay Goe (red.), Edward Elgar Publishing 2008, s. 561.

4 G.A. Koch., *Marriage and the Family in Japan: History of Marriage and Arranged Marriages in Japan*, <http://www.georgeaugustkoch.com/writings/japan.htm> [dostęp: 02.01.2015].

Aby historycznie rozpatrywać problematykę rodziny w Japonii trzeba zwrócić uwagę na dwa konteksty⁵. Jednym z nich jest system rodzinny oraz przegląd postaw wobec kobiet, co ważne jest dla zrozumienia tła japońskiego małżeństwa⁶. Drugim kontekstem jest wątek dotyczący samurajów, których przypisanie do konkretnej klasy społecznej miało wpływ na małżeństwa i rodziny jako całości⁷.

Niniejszy artykuł będzie miał na celu doprecyzowanie istoty pojęcia *ie*, jego źródła, składników oraz jego metamorfoz historycznych.

Geneza systemu *ie*

System *ie* był tematem badań różnych dziedzin naukowych, od socjologii po etnologię. Można go określić jako ramy pokolenia w ramach którego nieodłącznym elementem była rodzina, nazwisko, czy też biznes przekazywany z pokolenia na pokolenie. Porządek ten był niepisaną regulacją zachowania, sumienia i wartości Japończyków kreującą ich życie od wielu lat⁸. Narodzin tego ładu rodzinnego można doszukiwać się w czasach pomiędzy końcem XV a początkiem XVII wieku. Przypada więc na okres Sengoku i początek okresu Edo. Większość historyków uważa, że początki struktury *ie* sięgają czasów jeszcze przed okresem Sengoku i podkreślają, że podstawy japońskiej tradycji mają od 400 do 500 lat⁹.

W świetle badań historii koreańskiej, chińskiej i japońskiej, które dotyczyły organizacji społecznych i obyczajów zaobserwowano, że rolnicy nie używali rodzinnych nazwisk aż do drugiej połowy XIV wieku. Korzystanie z nazwisk przez rolników stało się powszechne dopiero w XVI wieku. Nie ruchomość natomiast była dziedziczona przez najstarszego syna i rytuał ten pozostał niezmienny. Po drugie nazwiska zaczęły być dopiero w połowie

5 *Ibidem*.

6 Z racji, że potomek miał być niejako możliwością przedłużenia istnienia konkretnego *ie* i jego utrzymania, to na kobietach ciążyło brzemię by rodziły się synowie, ponieważ to była preferowana płeć dziecka – pisze Sumiko Iwao. Por. S. Iwao, *Japanese Woman, Traditional Image And Changing Reality*, Harvard University Press, 1994, s. 73–137.

7 *Ibidem*.

8 S. Sakata, *Historical Origin of the Japanese Ie System*, The Japan News, <http://www.yomiuri.co.jp/adv/chuo/dy/opinion/20130128.html> [dostęp: 01.01.2015].

9 *Ibidem*.

XVI wieku przekazywane z pokolenia na pokolenie i rytuał ten zakorzenił się głównie wśród ludności wiejskiej¹⁰. Niektórzy konserwatywni japońscy politycy oraz teoretycy upierają się, że porządek ten jest tradycją, która sięga czasów starożytnych, dlatego też Japończycy mogą być z niego dumni¹¹.

Wybrana terminologia wchodząca w skład definicji japońskiej rodziny

Aby zrozumieć wszystkie niuanse i zależności zakresu pojęcia rodziny w Japonii należy w niniejszym opracowaniu na wstępie krótko nakreślić i wyjaśnić czytelnikowi kilka charakterystycznych słów związanych z terminologią japońskiej rodziny.

Pierwszym z nich jest *koseki tohon*. *Koseki tohon* to udokumentowana kopia rejestru rodzinnego¹². Japońskie prawo wymaga od wszystkich gospodarstw domowych zgłoszenia narodzin, adopcji, zgonów, małżeństw i rozwodów swoich obywateli. Skuteczność jurystyczną mają tylko takie zdarzenia prawne, które zostały zarejestrowane w odpowiednim urzędzie miejskim (osobiście lub przez członka rodziny np. w przypadku urodzeń lub zgonów). Współczesne *koseki* oparte jest na oryginalnym *Koseki Law* z 1871 roku, który miał na celu rejestrację wszystkich obywateli Japonii¹³.

Kolejnym pojęciem jest *dozoku*. Na termin *dozoku* składa się dwa terminy: *bonke* i *bunke*. *Bonke* to główni, pierwotni członkowie rodziny, zaś *bunke* to członkowie rodziny, którzy odeszli lub stworzyli nowe rodziny. *Dozoku* to hierarchiczna grupa *bunke* z *bonke* na czele. *Dozoku* jest naukowym określeniem na potrzeby zbiorczej nazwy innych wariantów tej określenia w Japonii (tj. *maki*, *make*, *uchiwa*, *jirui*, *ikke*, *itto*, *ichimyo*, *kaku*, *kakuuchi*, *yauchi*, *mokka*, *motto*, *yoriki*). Nazwa ta była powszechnie używane wśród wiejskiej społeczności¹⁴.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² S.E. Prince, *Love Letter: For a Japanese War Bride*, WestBow Press 2014, s. 250.

¹³ K.J. Krogness, *Jus Koseki: Household registration and Japanese citizenship*, „The Asia-Pacific Journal” 12(35)/2014; D. Chapman, K.J. Krogness, *Japan's Household Registration System and Citizenship: Koseki, identification and documentation*, Routledge 2014.

¹⁴ S. Kitano, *Dozoku and Ie in Japan: The meaning of family genealogical, relationships*, [w:] *Japanese Culture: Its Development and Characteristics*, R.K. Beardsley, R.J. Smith (red.), Routledge 2004, s. 42–46.

Ostatnimi z pojęć są *kazoku* – termin ten oznacza rodzinę, zaś *shin-rui* oznacza krewnych¹⁵. *Kazoku* jest ogólnym pojęciem stosowanym dla określenia jednostki życia społecznego, którego odpowiedniki ma większość narodów. Z drugiej strony *ie* to specyficzne japońskie pojęcie. Oznacza *kazoku* w ustalonym systemie. *Kazoku* to rodzina nuklearna jednego pokolenia, która została założona przez małżeństwo i jego rozpad może oznaczać jej koniec.

Z kolei *ie* jest pojęciem określającym wielopokoleniową rodziną, założoną przez przodków i pielęgnowana przez kolejne pokolenia. Także *ie* jest stałym systemem podmiotów, mającym ogromne znaczenie w odniesieniu do kultu przodków¹⁶.

Definicje *ie* w interpretacji badaczy

Warto prześledzić niektóre interpretacje pojęcia *ie*, które zanalizowało i zinterpretowało wielu znanych badaczy.

Pierwszym z nich jest Kurimoto Kazuo, która w magazynie *The UNESCO Courier* napisała, że tradycyjna forma japońskiej rodziny jest wyznaczona przez słowo *ie*, które symbolizuje oryginalną koncepcję obejmującą nie tylko strukturę rodziny, ale również więzi między ich członkami, a ponadto dotyczy również majątku rodziny i jej działalności. Kazuo opisuje pojęcie *ie* jako instytucję społeczno-ekonomiczną. Dodaje przy tym, że termin ten jest przede wszystkim oparty o więzi rodzinne, z których najważniejsze to te związane z rodzicami i przodkami. Autorka artykułu dodaje, że nie tylko z osób żyjących w domu, ale także przodków i potomków nienarodzonych. Ciągłość rodziny w dużej mierze zależy od utrzymania bazy materialnej, która gwarantować ma rodzinie status społeczny oraz dobrobyt¹⁷.

¹⁵ S. Yanagisako, *Transforming the Past: Tradition and Kinship Among Japanese Americans*, Stanford University Press, 1985, s. 205 i n.

¹⁶ J.M. Berentsen, *Beihefte Der Zeitschrift Für Religions- und Geistesgeschichte (Grave and Gospel)*, Brill Academic Pub 1985, s. 23.

¹⁷ K. Kazuo, *The changing japanese family under new management*, The UNESCO Courier, July 1989, s. 28–34; Zob. G.A. Koch, *Marriage and the Family in Japan: History of Marriage and Arranged Marriages in Japan*, <http://www.georgeaugust-koch.com/writings/japan.htm> [dostęp: 02.01.2015].

Termin *ie* oznacza zarówno rzeczywiste domy, jak i rodziny macierzyste, które go zamieszkują¹⁸.

Kolejna badaczka Sumiko Iwao, która jest profesorem psychologii na Uniwersytecie Tokijskim, scharakteryzowała pojęcie *ie* w swojej książce *The Japanese Woman*. Omawia je w odniesieniu do czasów restauracji Meiji oraz okresu rządów Tokugawa. Iwao wyjaśnia, iż *ie* było kategorią, która na mocy kodeksu cywilnego Meiji, oznaczała podstawową jednostkę społeczeństwa lub gospodarstwo domowe. Głowa rodziny sprawowała niekwestionowany autorytet w życiu wszystkich członków rodziny. Kobiety, jako żony, były postrzegane przede wszystkim w zakresie ich roli jako nosicielek męskiego potomstwa, które będzie podtrzymywać linię rodziny i przejmować obowiązki głowy rodziny. Kobiety nie sprawowały żadnej władzy nad małżeństwem, rozwodem lub dziedziczeniem¹⁹. Mężczyzna miał poślubić kobietę z szanowanej, dobrej rodziny, niezależnie od osobistych uczuć. Zaś nawet gdy żona była bezpłodna, to dzieci musiałyby pojawić się w rodzinie. Zdarzały się sytuacje, że do domu rodzinnego przyjmowano dziecko z kochanką, aby rodzina i nazwisko miało szansę na przetrwanie²⁰. Rodowy system *ie* był charakterystyczny początkowo tylko dla samurajów, a w okresie Meiji został umocniony przez państwo i rozpowszechniony na pozostałe warstwy społeczne. Porządek ten opierał się na ściśle określonej hierarchii członków wielopokoleniowej rodziny oraz na zasadzie posłuszeństwa i lojalności wobec głowy rodu wszystkich jego członków. Zwierzchnik rodu był jednocześnie odpowiedzialny przed organami administracji państwowej za cały ród, co czyniło system sprawnym narzędziem kontroli społecznej. Podbudowę ideologiczną systemu rodowego *ie* stanowił konfucjanizm, instrumentem prawnym były zaś rejestry rodowe *koseki*²¹.

Maryon L. Cohen tradycyjną japońską rodzinę opartą na *ie* opisała jako kolektywny i zespolony organizm, który wzorowany był na pokrewieństwie i miał na celu zapewnienie przetrwania rodziny. Jest przede wszystkim

18 Japan Session 67, AAS Annual Meeting, March 25–28, 2010, Philadelphia Marriott Downtown, <https://www.asian-studies.org/absts/2010abst/abstract.asp?panel=67&year=2010&code=2&area=Japan> [dostęp: 01.01.2015].

19 G.A. Koch, *Marriage and the Family in Japan...*, *op. cit.*

20 S. Iwao, *The Japanese Woman: Traditional Image And Changing Reality*, Harvard University Press, 1999, s. 106.

21 A. Szczechla, *Kobięca tożsamość w narracji: proza Yūko Tsushimy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007, s. 20–23.

osobą prawną, ponieważ przekształca się w inne poprzez zawieranie lub ustanie małżeństwa, śmierć członków i urodzenia przez co ma możliwość konsytuacji. Każdy członek rodziny, od głowy rodziny po małżonków, dzieci i innych członków, spełnia kluczową rolę w tej strukturze, która oparta jest na szacunku i odpowiedzialności mieszkańców zhierarchizowanego domu²².

Iwamoto Yoshiharu, znany zwolennik edukacji japońskich kobiet, uważał że system rodzinny jest fundamentem społeczeństwa i musi zostać zreformowany. Był za ewolucją rodziny *ie* w kierunku nowoczesnej koncepcji *hōmu* ホーム (*home*) lub *the kazoku* 家族, czyli struktury rodzinnej opartej na silnym emocjonalnym związku pomiędzy żoną a mężem. Negował więc małżeństwa aranżowane przez rodziców na rzecz promowania ideału związku swobodnego i opartego na wzajemnej miłości małżonków²³.

Tradycyjna japońska rodzina to relacja genealogiczna nazywana *ie*, która stanowi część składową *dozoku*, to znaczy że tworzy rodziny związków opartych na rodowodzie. Odwrotnie jest z nowoczesną rodziną, która po śmierci członków rodziny nie kontynuuje tejże więzi²⁴.

ie jako element struktury rodzinnej

W pracy magisterskiej Bartosza Strzelca pt. *Ceremonia ślubna w Japonii a w Polsce*, można przeczytać bardzo szczegółowe informacje na temat tego czym dla Japończyka jest *ie*²⁵. Swoje informacje autor zebrał na podstawie badań własnych, które przeprowadził osobiście w Japonii. W czasie jego wypraw do Japonii (2001 r., dwa razy w 2002 r., 2005 r.) koncentrował się na ogólnym badaniu środowiska obywateli Kraju Kwitnącej Wiśni, którego celem było uzyskanie cennego materiału do zrozumienia tamtejszej kultury. W czasie ostatniego wyjazdu w 2005 roku Strzelec badał obrzędowość rodzinną. W celu pozyskania informacji przeprowadził szereg wywiadów

22 M.L. Cohen., *Asia, Case Studies in the Social Sciences: A Guide for Teaching*, Routledge 1993, s. 155–160.

23 J.M. Butel, *Loving Couples for a Modern Nation: A New Family Model in Late Nineteenth Century Japan*, „Japan Review” 24/(2012), s. 67–84.

24 S. Kitano, *Dozoku and ie in Japan...*, *op. cit.*, s. 42–46.

25 B. Strzelec, *Ceremonia ślubna w Japonii a w Polsce*, praca magisterska, <http://www.polskezbozi.xf.cz/mail.htm> [dostęp: 02.01.2015].

z mieszkańcami regionu Kansai, znajdującego się w południowej części wyspy Honsiu, oraz Fukuoka na wyspie Kyushu, Shizouka oraz Kanto. Wyjaśnieniu pojęcia *ie* autor rzeczonyj pracy poświęca osobny punkt²⁶. Zaznacza, iż przyczyną takiego posunięcia jest fakt, iż jest ono blisko związane z omawianym przez niego tematem obrzędowości rodzinnej w Japonii i jego zrozumienie jest ważne dla całości jego pracy magisterskiej.

Każdy Japończyk należy do jednego konkretnego *ie*, na który składa się rodzina – pisze autor. Jednak *ie* nie jest tym samym co rodzina. Słowo rodzina, czyli *kazoku* (znaczy dosłownie członkowie domu), zostało wprowadzone do języka japońskiego w XIX wieku w wyniku potrzeby tłumaczenia tego pojęcia z języków europejskich. Wcześniejszy brak pojęcia jest znakiem jego wyłącznego istnienia w świadomości w społeczeństwie japońskim²⁷. Autor wyjaśnia to pojęcie w dalszej części pracy. Strzelec zaznacza, że japońska rodzina wpisana zostaje w dokument japońskiej administracji *koseki tohon*. Jest to jeden z podstawowych dokumentów każdej japońskiej rodziny. *Koseki tohon* jest nie jako genealogicznym drzewem rodziny. Relacje dotyczące innych osób nie mają tak ważnego znaczenia, „chyba że dotyczą biznesu albo konfliktu”²⁸. Warto zwrócić uwagę na to, kto należy do omawianego pojęcia. Nie są to tylko żyjący członkowie rodziny. Do obszaru tego pojęcia należą zarówno zmarli jak i jeszcze nienarodzeni członkowie. Członkowie rodziny zmieniają swój *status ie* poprzez narodziny, małżeństwo oraz śmierć. Z tymi elementami można powiązać znajdujący się w każdym domu ołtarz, który zwany jest *butsudanem*. Ołtarz ten jest miejscem przed którym oddaje się cześć zmarłym członkom rodziny. Raz założone *ie* ma za zadanie trwać przez wiele pokoleń i w tym kontekście jest podobne do zachodniego pojęcia tradycji. Zgodnie z zasadą najstarszy męski potomek pozostaje w *koseki tohon* ojca (czyli w domu ojca). Pozostali członkowie powinni utworzyć własne *ie*. Kobiety zaś wchodzą w skład *koseki tohon* swoich mężów – konstatuje autor pracy magisterskiej²⁹. Strzelec przytacza także inną definicję tego pojęcia. Pisze, że *ie* to często określane jest jako linia genealogiczna z przeszłości do przyszłości, ponadto linia ta „przechodzi według matrylinearnego i pierwotnego dziedzictwa”. Dodaje, że pomimo faktu, że najważniejsza cecha tego pojęcia to genealogia,

26 Kontakt z autorem przytaczanej pracy: www.cosmopolitus.com, cosmopolitus.com@gmail.com [dostęp: 02.01.2015].

27 B. Strzelec, *Ceremonia ślubna...*, *op. cit.*

28 *Ibidem.*

29 *Ibidem.*

to elementy pojęcia *ie* są utrzymywane, nawet wtedy gdy kontynuacja rodziny zostaje zatrzymana. Tu można doszukiwać się przyczyny częstych zmian nazwisk przez mężczyzn wchodzących w związki małżeńskie. Dzieje się tak, gdy w rodzinie jest tylko jedna córka, nie ma męskich potomków i istnieje możliwość wyginięcia nazwiska w przyszłości. Wtedy mąż córki przyjmuje nazwisko żony, ponieważ posiadanie podwójnego nazwiska jest zakazane przez japońskie prawo – podkreśla twórca pracy³⁰.

Dziś *ie* nadal jest obecne w społeczeństwie japońskim, ale nie odgrywa już tak znaczącej roli. System *ie* kształtował na gruncie feudalizmu w epoce Edo. Wtedy to samuraj był najważniejszą osobą w domostwie, dziś najlepszym przykładem funkcjonowania *ie* jest szef firmy wraz z pracownikami. Tu zauważyć można, że pojęcie to ewoluowało wraz z reorientacją systemu agrarnego w industrialny – puentuje autor. Próbuje ponadto wyjaśnić na podstawie znalezionych przez siebie źródeł pewne zawiłości związane z tym terminem. Uważa, że tłumaczenie dosłowne określenia *ie* może prowadzić do wielu nieporozumień. Konstatuje, że „*ie* jest trzonem do zrozumienia japońskiej koncepcji indywidualizmu, moralnych obowiązków i podejściu do autorytetów”³¹.

Zmiany w strukturze *ie*

W książce „Kobieca tożsamość w narracji: proza Yūko Tsushimy” Aleksandra Szczehła opisuje organizację *ie* i proces nuklearyzacji rodziny³². Dominujący we wszystkich warstwach społecznych w okresie Meiji porządek rodowy *ie* został po drugiej wojnie światowej oficjalnie zniesiony. Nowym ideałem dla rodzinnego systemu Japończyka stała się rodzina nuklearna. W świetle nowego kodeksu cywilnego małżeństwo stało się związkiem

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*. Dla porównania autor przywołuje słowo *gajin*. W języku japońskim słowo „obcokrajowiec” określa się jako *gajin*. Może ono oznaczać kogoś „obcego”, „z zewnątrz”. Warto zauważyć, że do dzisiejszego dnia karta, która uprawnia do zamieszkania w Japonii, wydawana cudzoziemcom nazywana jest *alien card*, czyli karta obcego. Autor pracy dodaje jednak, iż przywołanie niniejszego faktu budzi raczej pozytywne skojarzenia, ponieważ jeszcze nie tak dawno człowieka spoza Japonii określano jako *anjin*, co oznaczało że nie ma on właściwości ludzkich – dodaje autor.

³² *Ibidem*.

osób, a nie rodzin. Kształt rodziny oraz jej charakter w drugiej połowie XX wieku nie był konsekwencją jednokierunkowych, bądź konsekwentnych przemian, a wypadkową aktualnych warunków ekonomiczno-polityczno-demograficznych – zaznacza A. Szczechła. W okresie Meiji duży wpływ na rodzinę miały czynniki takie jak budowa nowoczesnego państwa, czerpanie zachodnich wzorców w formowaniu systemu prawnego, militaryzacja, umacnianie kraju, udział w drugiej wojnie światowej. Z kolei zaś wśród czynników, które miały największy i najistotniejszy wpływ na kształt rodziny w ciągu ostatnich pięciu dekad można wymienić np. intensywny wzrost gospodarczy, dostosowanie ustaw do obcych wytycznych, liberalna polityka aborcyjna, poprawa warunków życia oraz standardów higieny, przekształcenie ludności w większości rolniczej w społeczeństwo, które wykonuje pracę umysłową (niefizyczną), a także szeroki dostęp do mediów³³.

Znana japońska socjolożka Emiko Ochiai, którą przywołuje Szczechła, zajmująca się tematyką japońskiej rodziny, dzieli powojenne lata na kilka podokresów. Lata 1947–1949 są określane jako baby-boom. Po tym okresie, aż do połowy lat pięćdziesiątych, kształtował się typ rodziny zwanej powojenną³⁴. Ten model rodziny kształtowali ludzie zaliczani do pokolenia zmiany demograficznej, czyli urodzonych między 1925–1950 rokiem. Osoby te wstępowały w związki małżeńskie zaraz po zakończeniu wojny. Właśnie temu pokoleniu zawdzięcza Japonia dwie dekady stabilizacji rodziny, począwszy od połowy lat pięćdziesiątych, a to głównie z powodu szybkiego wzrostu gospodarczego, prężnie rozwijającego się przemysłu, stabilizacji mechanizmu zatrudnienia. Z drugiej strony Japonia zaczęła borykać się z ogromnym problemem związanym z zanieczyszczeniem środowiska, masowym odpływem kobiet z rynku pracy oraz gwałtownym wyludnianiem się w tym czasie obszarów wiejskich. Wieś opuszczało młode pokolenie migrujące do obszarów miejskich w poszukiwaniu wykształcenia i pracy. Japońskie powiedzenie *san-chan nogyo*, które przywołuje autorka książki, najlepiej oddaje sytuację społeczności wiejskiej w omawianym czasie. Powiedzenie to w dosłownym tłumaczeniu oznacza gospodarstwo rolne prowadzone przez „mamusię, babcię i dziadka”³⁵.

33 A. Szczechła, *Kobieca tożsamość w narracji...*, op. cit., s. 24–46.

34 Tu jako przykład przywołano przykład rodziny, jaki znamy z filmików i komiksów, takich jak Chibi Maruko-chan (Mała Maruko), czy Sazae-san (Rodzina Sazae). *Ibidem*, s. 24.

35 *Ibidem*, s. 24.

Japońska rodzina po wojnie wkroczyła na prostą ścieżkę ku nuklearyzacji. Emiko Ochiai uważa, że jest to opinia rozpowszechniona, ale błędna. Faktem jest, że od lat pięćdziesiątych wzrastała liczba rodzin nuklearnych, nie było to jednak wyrazem odrzucenia przez Japończyków systemu rodowego *ie*, a raczej skutków demograficznych. Chociaż procentowy udział rodzin typu *ie* konsekwentnie się zmniejsza, ich liczba bezwzględna pozostaje przez ostatnie pięćdziesiąt lat praktycznie bez zmian. Zjawisko to można tłumaczyć wyżem demograficznym, który nastąpił w latach 1947–1949³⁶.

O tym jak głęboko w japońskiej kulturze zakorzenił się porządek *ie* może świadczyć fakt, że nawet obecnie wśród społeczności wiejskiej można odnaleźć przykłady, których organizacja opiera się wciąż na systemie *ie*, a nie rodzinie jako podstawowej jednostce. Okpyo Moon³⁷ przytacza na potwierdzenie tego stwierdzenia wyniki badań terenowych przeprowadzonych na początku lat osiemdziesiątych i zweryfikowanych na początku lat dziewięćdziesiątych w wiosce Hanasaku (prefektura Gunma). Wynika z nich, że choć zmieniły się warunki gospodarcze, pewne cechy kulturowe np. trwałość, praktyki sukcesyjne lub religijno-społeczne, świadczą o nieprzerwanym funkcjonowaniu ich rodów *ie*³⁸. Wiele wiosek po wojnie wyludniało się albo przyjęło rolę sypialni, jeśli znajdowały się dostatecznie blisko centrów przemysłowo-miejskich. Niektóre społeczności jednak, tak jak przytaczany wcześniej przykład Hanasaku, przekwalifikowały się z rolnictwa w działalność turystyczną. Gospodarstwa rolne przekształcano w minshuku – pensjonaty. Struktura władzy w takiej sytuacji także musiała ulec zmianie. Młodsze pokolenie ma silniejszą pozycję z racji swojego lepszego wykształcenia. Ponadto było ono bardziej elastyczne i posługiwało się standardowym językiem japońskim, pozbawionym różnego rodzaju dialektów, które były właściwie starszym pokoleniom. To je właśnie odróżniało. Działalność typu *minshuka* ułatwia kwestię ciągłości rodu, gdyż łatwiej przejąć nawet obciążony długami pensjonat, niż samo gospodarstwo rolne. Charakter rodowy społeczności, takich jak Hanasaku, obserwować można w wielu przejawach np. dziedzinie rodzinnego interesu wraz z obowiązkiem opieki nad lokalnymi

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Autorka przytacza badania Moon, która jest antropolożką pochodzenia koreańskiego, badającą życie japońskiej i koreańskiej prowincji. *Ibidem*, s. 24 i n.

³⁸ A. Szczechła, *Kobieca tożsamość w narracji...*, op. cit., s. 24–46.

i domowymi bóstwami, wspólnych zwyczajach magiczno-rytualnych, czy też organizacji rocznic czy pogrzebów³⁹.

Od połowy lat siedemdziesiątych obserwuje się coraz wyraźniejszy kryzys rodziny nuklearnej. Chociaż poziom nasycenia dobrami materialnymi i ogólnego bogactwa w drugiej połowie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych był wysoki, a minimalny poziom bezrobocia oraz stabilny mechanizm zatrudnienia przyczyniały się do stabilizacji rodziny, to przetaczająca się przez świat fala protestów studenckich, ruch *woman liberation*, kryzys gospodarczy, który nastąpił po szoku naftowym, znajdowały swoje echa także w Japonii. Pojawiły się również tak niepokojące zjawiska, jak przykładowo *karoshi*⁴⁰ – czyli śmierć z przepracowania, a pracujący mężczyźni zostali właściwie wchłonięci przez firmy i praktycznie zniknęli z domów, w których zostały samotne kobiety z dziećmi⁴¹.

39 Autorka porusza tu przykład zobrazowany w tekście O. Moon, *Is the „ie” disappearing in rural Japan? The impact of tourism on a traditional Japanese village*. Por. *Interpreting Japanese Society*, J. Hendry (red.), Londyn 1998, s. 117–130.

40 Por. D. Kozłowska, *Karoshi – syndrom śmierci z przepracowania*, <http://japonia-online.pl/article/46> [dostęp: 02.01.2015]. Profesor Uniwersytetu Wrocławskiego Jerzy Supernat na swojej stronie internetowej w Abecadle Zarządzania pisze iż „Zdaniem niektórych, właśnie karoshi było przyczyną śmierci premiera Japonii Keizo Obuchi (1937–2000). Jak 15 maja 2000 r., w dniu śmierci K. Obuchi, powiedział dziennikarz BBC: prawie nie odpoczywał, a jego napięty harmonogram mógł przyczynić się do jego nagłej śmierci (he hardly took any rest and his hectic schedule may have contributed to his sudden demise)”. Por. J. Supernat, *Karoshi (Śmierć z przepracowania)*, http://www.supernat.pl/abecadlo_zarządzania/hasla/karoshi.html [dostęp: 02.01.2015].

41 A. Szczechła, *Kobieca tożsamość w narracji...*, *op. cit.*; Reżim rodziny *ie* ustanowiony w Kodeksie Cywilnym Meiji (Law No. 9, 1898) został zniesiony przez reformę kodeksu cywilnego po drugiej wojnie światowej (Law No. 222, 1947). Reasumując, struktura rodzinna japońskiego *ie* różnicowana była przez: a) wielkość rodzinnym, która różnicowana jest ze względu na urodzenia, zgony, małżeństwa córek z członkami innych *ie*, b) ze względu na członków spoza rodziny *ie* składało się z elitarnej grupy osób, które utrzymywały silne więzi, c) po ojcu, który przechodzi na emeryturę, najstarszy syn zwykle przejmował odpowiedzialność za rodzinę, d) do II wojny światowej głowę rodziny traktowano jako najstarszego i pełnoprawnego członka w hierarchii rodzinnej, zaś reszta hierarchii była zależna od wieku i płci, e) głowa rodziny była odpowiedzialna za dobro rodziny i miała kontrolę nad wszystkim, co miało miejsce pod jego dachem, f) japońskie stosunki rodzinne odzwierciedlały kolektywny charakter społeczeństwa – członkowie rodziny zgodnie z oczekiwaniami działają na rzecz polepszenia rodziny, g) drastyczne zmiany przyniósł z końcem II wojny światowej nowoczesny i liberalny charakter struktury rodziny w kulturze japońskiej. Po II wojnie światowej główną zmianą jaka zaszła w ramach rodziny

W XXI wieku już nie ma już systemu gospodarstw domowych opartych na *ie*⁴².

Podsumowanie

Pojęcie *ie* było i wciąż jest ściśle związane z rodziną. Rozumienie tego pojęcia jest bardzo ważnym kontekstem do udania się do dyskusji dotyczącej relacji jakie zachodzą między członkami rodziny tj. rodzicami a dziećmi, małżonkami, różnymi członkami *ie* oraz osobami, które nie wchodzą w skład danego *ie*.

Porządek *ie* w ramach systemu prawnego został zniesiony w 1948 roku, czyli po okresie II wojny światowej⁴³. I choć oficjalnie został zniesiony, to jego elementy zachowały się w nowoczesnej Japonii. Pomimo wielu zmian jakie dotknęły japońskie społeczeństwo na przestrzeni lat warto zauważyć, że koncepcja *ie* przetrwała m.in. w rejestrach rodzinnych,

była większa wolność dla kobiet – zyskały one równe prawa, możliwość uzyskania wykształcenia, podjęcia pracy i rozwoju kariery, aranżowane małżeństwa ustąpiły kolejności tym z miłości, a rodziny nabrały charakteru nuklearnego. Zob. *Japan Communication within Family Contexts*, <http://acad.depauw.edu/~mkfinney/teaching/Com227/culturalportfolios/japan/familycontexts.htm> [dostęp: 02.01.2015].

42 S. Sakata, *Historical Origin of the Japanese Ie System*, The Japan News, <http://www.yomiuri.co.jp/adv/chuo/dy/opinion/20130128.html> [dostęp: 02.01.2015]; Choć japońskie rodzinne role zmieniły się znacznie w XX wieku, to aspekty tradycyjne typy *ie* wciąż są aktualne. Japończycy uważają, że najbliższa rodzina powinna mieszkać na tyle blisko by móc sobie przynieść miskę gorącej zupy. Theodore Bestor z Uniwersytetu Harvarda uważa, że koncepcja *ie* oznacza bardzo skomplikowane pokrewieństwo, złożony system rodzinny, w dodatku wielopokoleniowy. W ten sposób można opisać nieznane dla zachodu znaczenie wartości rodzinnych w Japonii. Mogą istnieć wielopokoleniowe rodziny, które mieszkają ze sobą z myślą, że będą żyć tu kolejne pokolenia. Jest to doświadczenie nieznane większości Amerykanom. Co istotne, takie rodziny mają również swoje ustalenia np. dotyczące systemu dziedziczenia. Dziedziczenie obejmuje linię męską (z ojca na syna, kolejno ojca na syna itd.) i zobowiązuje do przeniesienia praw własności do majątku na najstarszego syna zgodnie z zasadą primogenitury. Pozostałe dzieci w każdym pokoleniu opuszczają rodzinny dom. Por. T. Bestor, *Contemporary Japan: The Japanese Family, The Traditional Family: Ie*, http://afe.easia.columbia.edu/at/contemp_japan/cjp_family_02.html [dostęp: 02.01.2015].

43 S. Vogel, H. Vogel, *The Japanese Family in Transition: From the Professional Housewife Ideal to the Dilemmas of Choice*, Rowman & Littlefield Publishers 2013, s. 10.

obrzędach weselnych, w prawie spadkowym oraz w zachowaniu pamięci o przodkach. Wszystkie te elementy sprawiają, że japoński system rodzinny, choć tak bardzo różni się od tego zachodniego, wciąż istnieje a jego specyficzne części wciąż utrzymują się w świadomości mieszkańców Kraju Kwitnącej Wiśni.

Bibliografia

- Berentsen J.M., *Beihefte Der Zeitschrift Für Religions- und Geistesgeschichte (Grave and Gospel)*, Brill Academic Pub 1985.
- Bestor T., *Contemporary Japan: The Japanese Family, The Traditional Family: Ie*, http://afe.easia.columbia.edu/at/contemp_japan/cjp_family_02.html [dostęp: 02.01.2015].
- Butel Jean-Michel, *Loving Couples for a Modern Nation: A New Family Model in Late Nineteenth Century Japan*, „Japan Review” 24/(2012).
- Chapman D., K.J. Krogness, *Japan's Household Registration System and Citizenship: Koseki, identification and documentation*, Routledge 2014.
- Cohen M.L., *Asia, Case Studies in the Social Sciences: A Guide for Teaching*, Routledge 1993.
- Hałasa D., *The Concept of Ie in Modern Japanese Society*, Silva Iaponicarum, Poznań 2005.
- Handbook of Research on Family Business*, Panikkos Poutziouris, Kosmas Smyrniotis, Sanjay Goe (red.), Edward Elgar Publishing, 2008.
- Japan Communication within Family Contexts*, <http://acad.depauw.edu/~mkfinney/teaching/Com227/culturalportfolios/japan/familycontexts.htm> [dostęp: 02.01.2015].
- J. Supernat, *Karoshi (Śmierć z przepracowania)*, http://www.supernat.pl/abecadlo_zarzadzania/hasla/karoshi.html [dostęp: 02.01.2015].
- Iwao S., *Japanese Woman: Traditional Image And Changing Reality*, Harvard University Press 1994.
- Japan Session 67, AAS Annual Meeting, March 25–28, 2010, Philadelphia Marriott Downtown, <https://www.asian-studies.org/absts/2010abst/abstract.asp?panel=67&year=2010&code=2&area=Japan> [dostęp: 02.01.2015].
- Kazuo K., *The changing japanese family under new management*, The UNESCO Courier, July 1989.
- Kitano S., *Dozoku and Ie in Japan: The meaning of family genealogical, relationships* [w:] *Japanese Culture: Its Development and Characteristics*, Richard K. Beardsley, Robert J. Smith (red.), Routledge 2004.
- Koch G.A., *Marriage and the Family in Japan: History of Marriage and Arranged Marriages in Japan*, <http://www.georgeaugustkoch.com/writings/japan.htm> [dostęp: 02.01.2015]

- Krogness K.J., *Jus Koseki: Household registration and Japanese citizenship*, „The Asia-Pacific Journal” 12(35)/2014.
- Price S.E., *Love Letter: For a Japanese War Bride*, WestBow Press 2014.
- Sakata S., *Historical Origin of the Japanese Ie System*, The Japan News, <http://www.yomiuri.co.jp/adv/chuo/dy/opinion/20130128.html> [dostęp: 02.01.2015].
- Strzelec B., *Ceremonia ślubna w Japonii a w Polsce*, praca magisterska, <http://www.polskezbozi.xf.cz/mail.htm> [dostęp: 02.01.2015].
- Szczechla A., *Kobieca tożsamość w narracji: proza Yūko Tsushimy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.
- Yanagisako S., *Transforming the Past: Tradition and Kinship Among Japanese Americans*, Stanford University Press 1985.

ABSTRACT

BARBARA JELONEK

The Japanese concept of *ie*

Japanese homes and families for a long time be assimilated to “ideal home”. This pattern applies to both the spatial structure and organization model of family. The awareness of the group in contemporary Japanese society comes from the concept of „ie”. The article raises the issue of the concept of „ie”, the genesis and the history of this concept.

Keywords: ie, Japan, feudalism, family, dozoku, kazoku, koseki Tohon